

ป่าชุมชนกับคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชนบ้านต้นตอง
ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง*
COMMUNITY FOREST AND GOOD QUALITY OF LIFE OF BAN TON
TONG COMMUNITY, PICHAI SUB-DISTRICT, MUEANG LAMPANG
DISTRICT, LAMPANG PROVINCE

ณัฐนันท์ จิรกีจนิมิต*

Nadthanon Chirakitnimit

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Social Research Institute, Chiang Mai University, Thailand

*Corresponding author E-mail: nadthanon199@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอข้อมูลเกี่ยวกับเศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชนบ้านต้นตอง ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ที่ได้รับประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนโดยคนในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ดังนี้ 1) ประโยชน์ทางด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อแก้ไขปัญหาแหล่งต้นน้ำที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การอุปโภคบริโภค และป้องกันปัญหาไฟป่า เป็นต้น 2) ประโยชน์ทางด้านสังคม สร้างความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมจัดการป่าไม้อันเป็นการทำงานเพื่อส่วนรวม อันส่งผลต่อความรักสามัคคีที่สามารถส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ร่วมกันในชุมชน ทั้งในด้านศาสนาหรือความเชื่อ การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มกันเป็นวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์ตามความเหมาะสม และ 3) ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจทำให้ได้รับในรูปแบบจากการเก็บหาของป่าตามที่กฎหมายเอื้ออำนวยให้เพื่อการบริโภคและอุปโภคในครัวเรือน บางรายก็เก็บเพื่อจำหน่ายเสริมรายได้จนเจือจรรอบครัว ซึ่งคนในชุมชนเมื่อถึงฤดูเก็บหาของป่าจะมีรายได้ประมาณเดือนละ 10,000 -30,000 บาท ซึ่งประกอบไปด้วย เห็ดระโงก เห็ดเผาะ เห็ดต่างๆ ผักหวานป่า หน่อไม้ ดอกดิน น้ำผึ้ง รังต่อ ไข่มดแดง และพืชสมุนไพร อีกทั้งยังมีการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าจากป่าชุมชน เช่น เห็ดในน้ำเกลือ ไข่มดแดงในน้ำเกลือ ผักหวานอบแห้ง เป็นต้น ซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนสามารถเลี้ยงชีพได้อีกหนึ่งทาง อีกทั้งยังมีกระแสวิวัฒธรรมชุมชน ที่ย้ำให้ชุมชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความคิด

* Received 14 April 2023; Revised 29 April 2023; Accepted 30 April 2023

ริเริ่มของคนในชุมชนในการพัฒนา สร้างเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ให้มากที่สุด ไม่ปล่อยให้ชุมชนตกอยู่ในกลไกของระบบตลาด

คำสำคัญ: ป่าชุมชน, เศรษฐกิจ, คุณภาพชีวิต

Abstract

This article has the objective to present information about the economy and good quality of life for people in Ban Ton Tong community, Phichai Subdistrict, Mueang District, Lampang Province who benefit from community forest management by community people and government agencies in the area as follows: 1) Environmental benefits to solve watershed problems. That affects the occupation of agriculture consumption and prevention of forest fire problems, etc. 2) Social benefits: create cooperation in forest management activities, which are working for the public. Which affects love and unity that can affect other activities together in the community Both in religion and belief, occupation forming community enterprises or cooperatives as appropriate; and 3) Economic benefits are obtained in the form of forest harvesting. As the law allows for consumption and household consumption. Some people collect them to sell to supplement their family income. The people in the community when it comes to the harvesting season will have an income of about 10,000 -30,000 baht, which consists of oyster mushrooms, grilled mushrooms, various mushrooms, wild vegetables, bamboo shoots, crocus, honey, wasp nests, red ant eggs, and medicinal plants. There are also processing products to add value from community forests, such as mushrooms in brine. Red ant eggs in brine Dried Star gooseberry, etc., which generates income for people in the community to be able to earn another living. There is also a community culture trend. Which emphasizes the community to use local wisdom and the initiative of people in the community to develop Build a self-reliant economy as much as possible. Do not let the community fall into the mechanism of the market system.

Keywords: Community Forest, Economy, Quality of life.

บทนำ

ป่าชุมชน (Community Forest) เป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนในการช่วยลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชุมชน จากการ

ถูกแย่งชิงทรัพยากรเพื่อการพัฒนาประเทศ อีกทั้งยังเป็นการรักษาพื้นที่ป่าให้ระบบนิเวศคงความสมดุล เนื่องจากป่าชุมชนเป็นกลไกที่สำคัญที่เป็นช่องทางให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ จัดการ พื้นที่ให้ป่ามีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้น และมีการใช้ทรัพยากรและผลผลิตจากป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความมั่นคงแห่งชีวิตของคนในชุมชน เมื่อคนในชุมชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้นจึงไม่ต้องอพยพย้ายถิ่นฐาน และดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข (สมหญิง สุนทรวงษ์, 2557) ในช่วงเกือบ 30 ปีที่ผ่านมา ป่าชุมชนเป็นทางเลือกในการจัดการทรัพยากรนิเวศป่าไม้โดยมีชุมชนเป็นฐาน หรือเป็นการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ที่มีวิถีปฏิบัติเป็นระบบสิทธิหน้าหมู่บ้าน หรือเป็นระบบทรัพยากรร่วมของชุมชน อีกทั้ง ดร.สมศักดิ์ สุขวงศ์ ได้กล่าวถึงป่าชุมชนว่าเป็นกิจกรรมของคนชนบทในการจัดการทรัพยากรต้นไม้และป่าไม้ เพื่อผลประโยชน์ของครอบครัวและชุมชน เป็นกิจกรรมที่สนับสนุนและมอบอำนาจให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปลูก จัดการ ป้องกัน และเก็บหาผลประโยชน์จากป่าไม้ภายใต้ระบบการจัดการที่ยั่งยืนรวมถึงป่าที่เป็นป่าบก ป่าชายเลน รวมถึงป่าพรุและบึงทาม ประกอบด้วย ต้นไม้ พืชพันธุ์ พันธ์พืช สัตว์ป่า แหล่งน้ำ และสรรพสิ่งในธรรมชาติที่เป็นระบบนิเวศทั้งหมด ป่าชุมชนอาจตั้งอยู่รอบหมู่บ้าน รอบแหล่งชุมชน หรืออาจอยู่ใกล้เคียงกับชุมชน ชุมชนนั้นอาจจะเป็นชุมชนที่เป็นทางการ เช่น หมู่บ้าน อบต. หรือชุมชนตามประเพณีก็ได้ และก็อาจจะเป็นหนึ่งชุมชน หรือหลายชุมชนที่มาจัดการป่าชุมชนร่วมกันก็ได้ โดยที่คนในชุมชนนั้นๆ อาจเลือกใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบนิเวศก็ได้ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นผู้วางแผนและตัดสินใจว่าจะใช้ประโยชน์อะไร และอย่างไรจากป่า จะดูแลรักษา พื้นที่ และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร ป่าชุมชนมีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2562)

นอกจากนี้ยังมีนโยบายรัฐบาลที่เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดรูปแบบการจัดการแต่ละยุคแต่ละสมัยต้องปรับเปลี่ยนตามไปด้วยซึ่งเป็นความสัมพันธ์กันอย่างปฏิเสธไม่ได้ว่านับตั้งแต่มีการเรียกร้องสิทธิในการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าของคนในชุมชนก็เพื่อการที่จะมีรูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนจริงๆ เนื่องจากรูปแบบที่กฎหมายรับรองนั้นหมายถึงการที่บุคคลภายในและภายนอกยอมรับได้ในการกำหนดรูปแบบของแต่ละชุมชน “ป่าชุมชน” เป็นแนวทางการดูแลรักษาป่าที่ให้ความสำคัญกับชุมชนและมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่นั้นๆ การดูแลอนุรักษ์ รักษาพื้นที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในชุมชน ประชาชนในชุมชนยังคงมีวิถีที่ผูกพันกับทรัพยากรป่าไม้อย่างต่อเนื่องมีการใช้ประโยชน์จากป่าหลายรูปแบบ (เดือนนภา ภูทอง, 2561) อีกทั้งยังมีกระแส วัฒนธรรมชุมชน ที่ย้าให้ชุมชนต่างๆ ในประเทศไทยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นและความคิดริเริ่มของคนในชุมชนเป็นสำคัญในการพัฒนา เน้นให้สร้างเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ให้มากที่สุด ไม่ปล่อยให้ชุมชนตกอยู่ในกลไกของระบบตลาดโดยสิ้นเชิง ลดการพึ่งพิงราชการและตลาด และหันมาพึ่งตนเองพยายามใช้ภูมิปัญญาและความสามารถดั้งเดิมของประชาชน (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2557)

ชุมชนบ้านต้นตอง มีพื้นที่ป่าชุมชนจำนวน 1,500 ไร่ ได้รับอนุญาตให้ใช้พื้นที่ในเขตนวนอุทยานม่อนพระยาแช่ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตป่าแม่ยางและเขตป่าแม่อาจ มีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณขึ้นตามธรรมชาติ ชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันจัดการอนุรักษ์ฟื้นฟู ดูแลป่าชุมชนแล้ว ยังมีหน่วยงานของภาครัฐ เช่น มณฑลทหารบกที่ 32 กรมควบคุมไฟป่า สำนักป่าไม้เขต 13 และชมรมเรารักม่อนพระยาแช่ มีส่วนร่วมในการควบคุมไฟป่า และร่วมกันกันทำฝายชะลอน้ำในเขตพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อรับมือกับปัญหาไฟป่าที่จะมาในช่วงฤดูแล้ง และยังมีกติกา กฎระเบียบ ข้อบังคับและข้อตกลงที่ได้กำหนดร่วมกันไว้ ทั้งในระดับชุมชนและระดับตำบล (สมพร สติแน, 2565) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและองค์กรภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในเรื่องของการร่วมกันทำแนวกันไฟ การสร้างฝายชะลอน้ำ การจัดเวรยามคอยสอดส่อง ดูแล ป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและการแสวงหาผลประโยชน์จากป่าชุมชนเพียงฝ่ายเดียว อีกทั้งนำภูมิปัญญาดั้งเดิมความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เข้ามามีส่วนในการจัดการดูแลปัญหาทรัพยากรป่าไม้ด้วย เช่น พิธีกรรมบวชป่า การเลี้ยงผีป่า ประเพณีการแห่เจ้าพ่อช้างเผือก ซึ่งประเพณีพิธีกรรมเหล่านี้จะส่งผลให้การตัดไม้ทำลายป่าของธรรมชาติลดลงและยังเป็นการปลูกฝังให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีในการร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ทำให้เกิดความรัก ความหวงแหนต่อทรัพยากรป่าไม้ชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนและวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งป่าชุมชนทั้งในเรื่องของการฟื้นฟูป่าต้นน้ำที่เสื่อมโทรม การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การป้องกันการบุกรุกทำลายป่า การรักษาผืนป่าไว้สำหรับเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน และเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านธรรมชาติและสมุนไพร ชุมชนบ้านต้นตองเป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ซึ่งคนในชุมชน ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องขับเคลื่อนพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยใช้แนวคิดป่าชุมชนเป็นฐานในการขับเคลื่อน และเริ่มจากการรณรงค์ลดการเผา เนื่องจากปัญหาในชุมชนคือ เกิดไฟป่าซ้ำซากทุกปี จึงทำให้คนในชุมชนร่วมมือกันฟื้นฟูด้านสิ่งแวดล้อม พื้นที่ป่าของชุมชนจากที่เคยเสื่อมโทรมเป็นอย่างมากและพัฒนาเป็นป่าชุมชนที่ได้รับรางวัลป่าชุมชนที่ดีที่สุดในประเทศไทย ดังวิสัยทัศน์ของชุมชน “การเกษตรล้ำค่า พัฒนาสิ่งแวดล้อมและจักรสาน สร้างงานเศรษฐกิจ ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง หลีกเลี้ยงอบายมุข สร้างสุขชุมชน ทุกคนรักสามัคคี” โดยมีหลักพันธกิจสนับสนุนความสำคัญของการพัฒนาชุมชนและพื้นที่ป่าชุมชนดำเนินกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านโดยอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชน ซึ่งในหลักพันธกิจของชุมชนต้องกล่าวถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกป่า การทำฝายชะลอน้ำ สร้างอ่างเก็บน้ำ ลดการเผาป่า ลดการเผาพื้นที่ การเกษตรและที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืน ทั้งยังสร้างความตระหนักแก่คนในชุมชนให้ดูแลสุขภาพตนเอง ทุกเพศ ทุกวัย เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี (สมพร สติแน, 2565)

ประโยชน์จากป่าชุมชนในพื้นที่ความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล พิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

ป่าชุมชนเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ ต่อการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน การกำจัด การบำบัด การฟื้นฟูของเสียและมลพิษโดยมีแนวทางการดำเนินการตามมาตรฐานการพัฒนาป่าชุมชนของกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้น ป่าชุมชนจึงสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในทุกภูมิภาคของประเทศไทย ซึ่งจะแตกต่างกันเพียงระดับการมีส่วนร่วมและการจัดการอาจมีความเข้มข้นและความหลากหลายที่แตกต่างกันออกไป สำหรับวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานป่าชุมชนของแต่ละพื้นที่จะขึ้นอยู่กับความต้องการของชุมชนที่มุ่งหวังได้รับจากป่าชุมชน (ดุสิต เวชกิจ, 2562) หรืออาจกล่าวได้ว่าประโยชน์จากป่าชุมชน ในการบริหารจัดการป่าชุมชนในประเทศไทยสามารถสรุปได้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ชุมชนบ้านต้นตองได้รับประโยชน์ในด้านนี้จากป่าชุมชนมาก เนื่องจากป่าชุมชนของบ้านต้นตองมีความอุดมสมบูรณ์มากแต่ละฤดูจะมีของป่าให้คนในชุมชนได้เก็บ เช่น เห็ดระโงก เห็ดเผาะ เห็ดหล่ม ผักหวานป่า หน่อไม้ ดอกดิน น้ำผึ้ง รังต่อ ไข่มดแดง และฝืน อีกทั้งยังมีการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าจากป่าชุมชน และมีการจัดการในรูปแบบของกลุ่มสหกรณ์ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นมีเงินมาจับจ่ายใช้สอยในครัวเรือน มีเงินเก็บ ซึ่งสอดคล้องดังคำกล่าวของ นางยุพิน ด้วงคำฟู สมาชิกแกนนำกลุ่มป้องกันไฟป่าบ้านต้นตอง

“คนในชุมชนบ้านต้นตองเมื่อถึงฤดูเก็บเห็ดจะมี รายได้จากเห็ดประมาณเดือนละ 10,000 -30,000 ต่อ เดือน” (นางยุพิน ด้วงคำฟู, 2565)

ภาพที่ 1 ชาวบ้านกำลังทำความสะอาดเห็ดเพื่อจัดส่งให้แก่ลูกค้าที่สั่งจองไว้

2. ประโยชน์ทางด้านสังคม ชุมชนบ้านต้นตองได้รับผลประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านสังคมในรูปแบบต่างๆ เช่น การรวมกลุ่มกันช่วยเหลือกันในรูปแบบกองทุนต่างๆ และทำให้เกิดความสามัคคีในการทำงานเพื่อส่วนรวม ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ร่วมกันในชุมชน ทั้งในด้านศาสนาหรือความเชื่อ การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มกันเป็นวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์ตามความเหมาะสม ส่งผลต่อการพัฒนาอาชีพตามศักยภาพของชุมชนตามมา การใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติและมีการสร้างเครือข่ายโดยป่าชุมชนที่เชื่อมโยงความร่วมมือกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่อยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง และกระจายในระดับตำบล อำเภอ ภูมิภาค และประเทศอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ นายวีระพล ยะสุทธิ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กล่าวว่า

**“ป่าชุมชนบ้านต้นตองเป็นที่รู้จักของคน
ในจังหวัดลำปาง หน่วยงานต่างๆ เช่น โรงเรียน
องค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ เข้ามาศึกษา
เรียนรู้ในพื้นที่แล้วนำไปเป็นต้นแบบของการ
พัฒนาพื้นที่อื่นๆ (นายวีระพล ยะสุทธิ, 2565)”**

3. ประโยชน์ทางด้านสิ่งแวดล้อมเป็นประโยชน์ที่ชุมชนบ้านต้นตองได้รับจากการดำเนินงานป่าชุมชนในระยะแรกๆ ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาไฟป่าและมลพิษที่เกิดขึ้นที่สำคัญ ได้แก่ การเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารอันส่งผลต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตร เป็นแหล่งป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านไฟป่าที่คุกคามสุขภาพและทรัพยากรของชุมชน ฯลฯ

กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน

การอนุมัติโครงการป่าชุมชน และการสั่งการพนักงานเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานโครงการป่าชุมชนตามข้อกำหนด และตัวบทกฎหมาย (พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545

มาตรา 32 บัญญัติว่า “กรมมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับราชการของกระทรวงตามที่กำหนดในกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการของกรม หรือตามกฎหมายว่าด้วยอำนาจหน้าที่ของกรมนั้นในกรณีอธิบดีคนหนึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการ และรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการของกรมให้เกิดผลสัมฤทธิ์และเป็นไปตามเป้าหมาย แนวทาง และแผนการปฏิบัติราชการของกระทรวง ฯลฯ”

2. กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2551 กำหนดภารกิจและอำนาจหน้าที่ของกรมป่าไม้ โดยในข้อ 2(3) กำหนดอำนาจหน้าที่ “ส่งเสริมการปลูกป่า การจัดการป่าชุมชน และการปลูกสร้างสวนป่าเชิงเศรษฐกิจ ฯลฯ” (กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2551)

3. พระราชบัญญัติป่าไม้พุทธศักราช 2484 หมวด 1 การทำไม้และเก็บหาของป่า มาตรา 17 บทบัญญัติในส่วนนี้ มิให้ใช้บังคับในกรณีดังต่อไปนี้

(1) พนักงานเจ้าหน้าที่จัดกระทำไปเพื่อประโยชน์ในการบำรุงป่าการค้นคว้า หรือการทดลองในทางวิชาการ

(2) ผู้เก็บหาเศษไม้ปลายไม้ตายแห้งที่ล้มขอนนอนไพรอันมีลักษณะเป็นไม้พิน ซึ่งมีใช้ไม้สักหรือไม้หวงห้ามประเภท ข. ไปสำหรับใช้สอยในบ้านเรือนแห่งตนหรือประกอบกิจการของตน

มาตรา 19 บัญญัติว่า “เพื่อประโยชน์ในการควบคุม ดูแล รักษาหรือบำรุงป่าสงวนแห่งชาติ อธิบดีมีอำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือ เจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้”

หมายเหตุ: การใช้อำนาจของอธิบดีกรมป่าไม้ ตามมาตรา 19 ดังกล่าวเป็นบทยกเว้นความผิดตามมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติฉบับเดียวกัน

มาตรา 14 บัญญัติว่า “ในเขตป่าสงวนแห่งชาติห้ามให้บุคคลใดยึดถือ ครอบครองทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดิน ก่อสร้างแผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่าหรือกระทำความผิดใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ เว้นแต่

(1) ทำไม้หรือเก็บหาของป่าตามมาตรา 15 เข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยตามมาตรา 16 มาตรา 16 ทวิ หรือมาตรา 16 ตรี กระทำการตามมาตรา 17 ใช้ประโยชน์ตามมาตรา 18 หรือกระทำการตามมาตรา 19 หรือมาตรา 20

(2) ทำไม้หวงห้ามหรือเก็บหาของป่าหวงห้ามตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้”

มาตรา 32 บทบัญญัติในส่วนนี้ มิให้ใช้บังคับในกรณีที่พนักงานเจ้าหน้าที่จัดกระทำไปเพื่อประโยชน์ในการบำรุงป่าการค้นคว้า หรือการทดลองในทางวิชาการ (พระราชบัญญัติป่าไม้, 2484)

4. พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พุทธศักราช 2507

มาตรา 19 เพื่อประโยชน์ในการควบคุม ดูแล รักษาหรือบำรุงป่าสงวนแห่งชาติ อธิบดีมีอำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ (พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พุทธศักราช 2507)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการส่งเสริมการปลูกป่า การจัดการป่าชุมชน และการปลูกสร้างสวนป่าเชิงเศรษฐกิจ ฯลฯ โดยจัดจำแนกความเหมาะสมการใช้ที่ดินตามลักษณะโครงสร้างของดิน การพัฒนาชุมชนต้องคำนึงถึงการจัดการพื้นที่อย่างเหมาะสมแก่ราษฎร ซึ่งประกอบไปด้วยพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชน พื้นที่ทำกินหรือพื้นที่เพาะปลูก และพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้, 2557) ในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้พระราชดำริให้คนอยู่ร่วมกันกับป่าได้โดยพยายามเปลี่ยนราษฎรจากสถานภาพผู้บุกรุกทำลายป่ากลายมาเป็นผู้อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ด้วยทรงตระหนักถึงการพึ่งพของคนและป่า ดังนั้น ในการที่คนจะอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน ทรงมีแนวพระราชดำริ ดังนี้ ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพโดยให้ราษฎรปลูกพืชเศรษฐกิจควบคู่ไปด้วยเพื่อจะได้พึ่งตนเองได้ และให้ราษฎรมีส่วนร่วมในกิจกรรมปลูกป่า และการจัดการทรัพยากร ตลอดจนให้ราษฎรมีความรู้ การศึกษา เมื่อราษฎรมีการศึกษาก็ก่อให้เกิดความเข้าใจและเกิดสำนึกทางสังคมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเสริมสร้างคุณธรรมและจิตสำนึกงานด้านอนุรักษ์ป่าไม้ และต้นน้ำลำธาร และรักษาความสมบูรณ์ของธรรมชาติ

แนวทางการดำเนินทำแผนจัดการป่าชุมชนบ้านต้นตอง

การจัดการป่าชุมชนบ้านต้นตอง โดยคณะกรรมการป่าชุมชนหมู่บ้าน เป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 คณะกรรมการป่าชุมชนต้องเรียนรู้และเข้าใจในสาระสำคัญใน พรบ. ป่าชุมชน พ.ศ. 2562 โดยรวมตัวกันกลุ่มคนในชุมชนที่มีเป้าหมายร่วมกันเพื่อเรียนรู้ สร้างความเข้าใจและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนร่วมกันอย่างยั่งยืนและได้มีการจัดแจ้งการเป็นเครือข่ายป่าชุมชนต่อกรมป่าไม้ตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด โดยจะมีการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้ในการจัดการป่าชุมชน ไม้ที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันปลูกในบริเวณนั้นจะนำไปใช้ประโยชน์และทรัพยากรที่สมาชิกป่าชุมชนร่วมกันจัดทำในการจัดการป่าชุมชน และจะมีองค์กรภาคประชาสังคม ที่ได้จัดทะเบียนเป็นนิติบุคคลที่มีวัตถุประสงค์ด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรืออาจจะมีองค์กรอื่นที่ไม่ได้เป็นนิติบุคคลแต่มีผลงานด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่องเป็นที่ประจักษ์ ทั้งนี้ โดยมีได้มีการหากำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน และได้มีการจัดแจ้งเป็นองค์กรภาคประชาสังคมต่อกรมป่าไม้ ตามพระราชบัญญัติการจัดการป่าชุมชน การกำหนดขนาดของพื้นที่และสัดส่วนการใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ป่าชุมชนให้คำนึงถึงสภาพภูมิประเทศ ขนาดของชุมชน และศักยภาพของชุมชนที่มีความสามารถในการจัดการป่าชุมชนด้วย ชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ในอำเภอดียวกันกับพื้นที่ป่าซึ่งอยู่นอกเขตป่าอนุรักษ์ และมีความสามารถดูแลรักษาป่านั้นได้ หากประสงค์จะนำพื้นที่ป่านั้นมาจัดตั้งเป็นป่าชุมชน ให้บุคคลในชุมชนนั้นจำนวนตั้งแต่ห้าสิบคนขึ้นไปรวมกัน โดยส่งตัวแทนส่งหนังสือเพื่อ

ยื่นคำขอจัดตั้งเป็นป่าชุมชนแก่ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือในกรณีที่มีคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดแล้วยื่นต่อคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดและความหลากหลายทางชีวภาพ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนอย่างยั่งยืน โดยต้องไม่ทำให้เกิดการสูญเสียสภาพความเป็นป่าทั้งในบริเวณเพื่อการอนุรักษ์และบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ จะเห็นได้ว่าแผนการจัดการป่าชุมชน ประกอบไปด้วยแผน 5 ด้าน ดังนี้ 1. แผนการอนุรักษ์ 2. แผนการฟื้นฟู 3. แผนป้องกัน ควบคุมสภาวะแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ 4. แผนการพัฒนา และ 5. แผนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

สิ่งที่สำคัญเพื่อใช้ในการวางแผน คือ ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นการที่คณะกรรมการจัดการป่าชุมชน จะสามารถวางแผนการจัดการป่าชุมชน 5 ด้านได้อย่างถูกต้องเหมาะสมก็ต้องเริ่มที่การรวบรวม จัดระเบียบและวิเคราะห์ข้อมูลของป่าชุมชนของตนก่อน ซึ่งกระบวนการนี้จำเป็นต้องได้รับการพัฒนา เพราะที่ผ่านการจัดการป่าชุมชนจะมีลักษณะที่ทำตามกันเลียนแบบกัน หรือทำตามที่มีกิจกรรมโครงการจากภาครัฐ มาให้ร่วมกันทำ ผลที่เกิดจากทำกิจกรรมโครงการนั้นๆ ก็เสร็จกัน แต่ผลสำเร็จของกิจกรรมโครงการจะเกิดขึ้นหรือไม่ั้น ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ควรมีการติดตามและประเมินผลด้วย (บริบูรณ์ บุญอยู่, 2564)

ดังนั้น การปกป้องทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ของคนในชุมชนบ้านต้นตองที่เป็นสาระสำคัญของป่าชุมชนประกอบไปด้วย 3 ประการ คือ

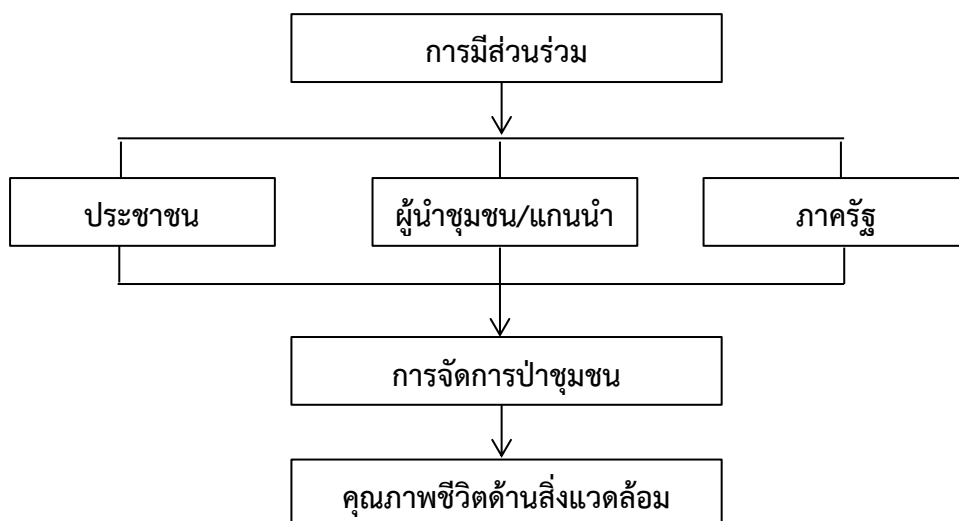
1. มีพื้นที่สำหรับให้คนในชุมชนร่วมจัดการในกิจกรรมด้านป่าไม้เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน
2. คนในชุมชนเข้าไปจัดการพื้นที่ป่าชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐจัดการในพื้นที่ป่าไม้อย่างต่อเนื่องเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน
3. มีการรับประโยชน์จากป่าชุมชนตามหลักการของความยั่งยืน ซึ่งอาจสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนจำเป็นที่จะต้องมีการมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุน การให้กำลังใจเพื่อที่จะทำให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มนั้นต้องเกิดขึ้นในสามระดับคือ ระดับแรก การเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกันด้วยการให้อย่างเดียว ระดับสอง การเริ่มรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อทำงานร่วมกัน และระดับสาม การที่ประชาชนตระหนักแน่ชัดว่าประชาชนต้องเป็นผู้ควบคุมสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเอง

ซึ่งการมีส่วนร่วมถือว่าเป็นกระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย ดังนั้นประชาชนจึงเป็นผู้ที่มีโอกาสได้แสดงทัศนะและเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด

กล่าวคือ เป็นการสื่อสารสองทางทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งประกอบไปด้วย การแบ่งสรรข้อมูลร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้เสียและการเสริมสร้างความสามัคคีของการอยู่ร่วมกันของประชาชนในสังคม ซึ่งการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน และ 4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน และการมีส่วนร่วมระดับชุมชนสามารถศึกษาได้จากการรวมกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยที่ประชาชนต่างมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ที่จะมีแกนนำที่อาจจะเป็นผู้นำชุมชนหรือกลุ่มอาสาสมัครที่เป็นหน่วยงานจากภาครัฐ เข้ามาส่งเสริมให้ประชาชนได้มีโอกาสและมีบทบาทในการปกป้องป่าชุมชนของตนเอง ซึ่งสามารถแสดงออกมาเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 2 ผลการดำเนินงานการจัดการป่าชุมชนอย่างเป็นระบบ (บริบูรณ์ บุญอยู่อง, 2564)

การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อป่าในชุมชนของจังหวัดลำปาง ได้มีการจัดตั้งสมาคมเพื่อการเรียนรู้ ป่าชุมชนจังหวัดลำปาง บนพื้นฐานความคิดและความเชื่อที่ว่า “ไม่มีใครจะดูแลและปกป้องฟื้นฟูป่าได้ดีเท่ากับ คนในชุมชนที่อาศัยป่า เป็นพื้นที่ทำมาหากิน” เพราะพวกเขาล้วนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง สมาคมเพื่อการเรียนรู้ป่าชุมชนจังหวัดลำปาง เริ่มก่อตั้งและจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2552 ในนามของเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำปาง และได้จดทะเบียนเป็นสมาคมเพื่อการเรียนรู้ป่าเมื่อปี พ.ศ. 2557 มีสมาชิกครอบคลุมพื้นที่ทั้ง 13 อำเภอ ของจังหวัดลำปาง จำนวนทั้งสิ้น 453 หมู่บ้านและมีพื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับหนังสือแสดงโครงการป่าชุมชน จากกรมป่าไม้ ในปี พ.ศ. 2561 จำนวน 727,717 ไร่ 3 งาน 12 ตารางวา การดำเนินงานของสมาคมเพื่อการเรียนรู้ป่าชุมชน จังหวัดลำปางในรอบ 7 ปีที่ผ่านมาด้านการขยายเครือข่ายทางสังคม ได้ร่วมกับสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 3 (ลำปาง) อีกทั้งยังจัดการประชุม โดย

นำชุมชนที่ได้เข้าร่วมโครงการป่าชุมชน ถือได้ว่าเป็นสมาชิกของสมาคมเพื่อการเรียนรู้ป่าชุมชน จังหวัดลำปางโดยปริยายและเป็นนโยบายจากผู้ว่าราชการจังหวัดลำปางในขณะนั้นคือ นายสามารถ ลอยฟ้า ที่ได้กำหนดนโยบายจังหวัดลำปางให้มี “หนึ่งหมู่บ้าน หนึ่งป่าชุมชน” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 - พ.ศ. 2559 ผ่านสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 3 (ลำปาง) ทำให้จังหวัดลำปางมีพื้นที่ป่าชุมชนมากเป็นอันดับ 1 ของประเทศไทย และการขับเคลื่อนกิจกรรมของเครือข่ายป่าชุมชนนั้นได้ยกระดับจัดตั้งเป็นสมาคมเพื่อการเรียนรู้ป่าชุมชนจังหวัดลำปาง ในระยะเวลา 9 ปีที่ผ่านมา มีกิจกรรมทั้งหมด 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกและความหวงแหนพื้นที่ป่าของตนเองมีกิจกรรมในเชิงสัญลักษณ์และงานพัฒนา ซึ่งมีการดำเนินงานในด้านการสร้างกระบวนการเรียนรู้มี 2 รูปแบบกล่าวคือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นภาพรวมทางสมาคมได้ดำเนินงานผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสมาคมอย่างต่อเนื่อง โดยใช้หลักการในการทำงานที่ว่า “ร่วมกันคิด แยกกันทำ” นำผลสำเร็จที่เกิดขึ้นมาแบ่งปันกันในเวทีแลกเปลี่ยนที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งชุดความรู้ที่นำมาแลกเปลี่ยน ก็จะมีทั้งความรู้ในเชิงการพัฒนา เช่น การทำฝายชะลอน้ำ ตามแนวพระราชดำริ การสร้างแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่า และปลูกป่าเสริมในพื้นที่อาหารของชุมชน ในแต่ละพื้นที่ การขอความร่วมมือจากคนในชุมชน จนนำไปสู่การสร้างการมีส่วนร่วมในการดูแลปกป้องพื้นที่ป่าชุมชน หรือพื้นที่อาหารของชุมชนในแต่ละพื้นที่

ส่วนที่ 2 บางพื้นที่มีความพร้อมจะทำงานในประเด็นเชิงลึก สามารถร่วมทำงานกับทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดลำปาง เพื่อพัฒนาจัดทำเป็นโครงการวิจัยโดยขอทุนสนับสนุนจาก สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยนวัตกรรม (สกสว.) (ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น) โดยทำเป็นโครงการวิจัยเต็มรูปแบบในประเด็นต่างๆ เช่น โครงการวิจัยการบริการจัดการเครือข่าย ลุ่มน้ำจางหมู๋ ๖ ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปางโครงการแก้ไขปัญหไฟป่าและหมอกควัน ตำบลนายาง อำเภอสบปราบและบ้านขอ อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง เป็นต้น และนำชุดความรู้กระบวนการงานวิจัยมาเป็นฐานในการสร้างกระบวนการการเรียนรู้ ผ่านเวทีการแลกเปลี่ยนของสมาคมที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในส่วนกิจกรรมในเชิงสัญลักษณ์และพัฒนา ยังคงใช้การสร้างฝายชะลอน้ำ การทำแนวกันไฟ การเฝ้าระวังไฟ การป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าและการดับไฟป่า เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างการมีส่วนร่วม การแสดงขอบเขตในการอนุรักษ์ฟื้นฟูให้กับพื้นที่ใกล้เคียงได้รับรู้และวัดผลเชิงความเปลี่ยนแปลงเมื่อคนในชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง จะเกิดจิตสำนึกเห็นคุณค่าและประโยชน์จากป่าในภาพกว้าง จนเกิดเป็นรูปธรรมที่สามารถส่งผลงานเข้าร่วมการประกวดในโครงการต่างๆ เช่น การส่งประกวดโครงการลูกโลกสีเขียว สถาบันลูกโลกสีเขียวของปตท.โครงการหมู่บ้านปลอดการเผาของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เป็นต้น จากผลการดำเนินงานของสมาคมที่ผ่านมา ทำให้เกิดพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จและสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่จังหวัดลำปางใน

ด้านการจัดการป่าและการดูแลไฟป่าทั้งหมด 17 หมู่บ้าน ที่เป็นการรวมตัวกันจัดตั้งเครือข่าย ต่อมาได้รับการจดทะเบียนเป็นสมาคมเพื่อการเรียนรู้ป่าชุมชนจังหวัดลำปางจนถึงปัจจุบัน

ซึ่งเมื่อเกิดการแบ่งกิจกรรมออกเป็น 2 ส่วน ในการดำเนินงานตลอดมาทางสมาคมได้พึ่งพาตนเองด้านกองทุนในการขับเคลื่อนงานมาโดยตลอดด้วยการจัดทำบุญทอดผ้าป่าเพื่อหาทุนในการดำเนินงานเครือข่ายและได้จัดทำสื่อในนามของเครือข่ายจำหน่ายให้แก่สมาชิก ได้นำเงินส่วนต่างมาดำเนินงานขับเคลื่อนเครือข่าย ทำโครงการขอรับทุนในรูปแบบการทำบุญทอดผ้าป่ากับหน่วยงานในพื้นที่ เช่น บริษัทปูนซิเมนต์ไทย (ลำปาง) จำกัด การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในแต่ละปีได้ดำเนินการผ่านไปด้วยความยากลำบากโดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2558 - 2559 ทางสมาคมมีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็นหลายเท่าตัว จึงจำเป็นที่จะต้องมีการมีทุนสำหรับการดำเนินงาน ในการหมุนเสริมการทำงานในพื้นที่เป็นจำนวนมาก เนื่องจากการประเมินศักยภาพของพื้นที่ ที่เป็นสมาชิกของสมาคมในรอบปีที่ผ่านมา ถึงแม้การทำงานในการสร้างกระบวนการการเรียนรู้ของสมาคมมีการดำเนินการเก็บข้อมูลและขาดการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ จึงทำให้การดำเนินงานของสมาคมไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร (ปริบูรณ์ บุญอยู่สง, 2564)

ดังนั้นการที่จะให้สมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนเห็นคุณค่าและสร้างประโยชน์จากฐานทรัพยากรป่าชุมชนจำเป็นที่จะต้องอาศัยการออกแบบกระบวนการในการดำเนินงานที่ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ ในการดำเนินงานศาสตร์ คือเทคนิควิธีการในการดำเนินงานสร้างกระบวนการเรียนรู้ บนสภาพพื้นที่และบริบทในการทำงานที่แตกต่างกัน การพึ่งพาอาศัยป่าที่มีเป้าหมายวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน รวมถึงวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมที่แตกต่างกัน เช่น การเคารพธรรมชาติ ที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตและการสร้างความยึดเหนี่ยวของคนในพื้นที่ที่มีความเหมือนและแตกต่างกันออกไป เทคนิคและชั้นเชิงในการสร้างการมีส่วนร่วมให้ประชาชนเป็นตัวแปรสำคัญในของการเพิ่มและลดลงของทรัพยากรป่าไม้ โดยให้ประชาชนในชุมชนที่เป็นผู้ใกล้ชิดและได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้เป็นตัวแปรสำคัญในการเพิ่มหรือลดลงของทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ซึ่งทางเครือข่ายในพื้นที่จังหวัดลำปางในการจัดการป่าและการดูแลไฟป่าทั้งหมด 17 หมู่บ้าน หนึ่งในนั้นมีตำบลต้นตอง ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ในการจัดการป่าชุมชนของบ้านต้นตอง ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ซึ่งมีแนวทางฟื้นฟู ดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนให้ยั่งยืนจากสภาพป่าที่แห้งแล้งเนื่องจากถูกบุกรุกเป็นอย่างมาก จึงทำให้คนในชุมชนเกิดกระบวนการในการจัดการป่าชุมชนขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อดูแลป่าชุมชน การตั้งกฎระเบียบบทลงโทษและข้ออนุโลมในการใช้ป่าชุมชน โดยทั้งหมดนี้ผ่านการตั้งข้อตกลงร่วมกันลงประชามติระหว่างคนในชุมชนผู้ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้อง และมีการตั้งคณะกรรมการและเสนอข้อตกลงร่วมกัน นอกจากนี้กระบวนการในการจัดการป่าชุมชนยังมีเรื่องของปลูกป่า การป้องกันไฟป่า การสร้างฝายชะลอน้ำ และการนำความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีเข้ามาจัดการป่า

ชุมชนบ้านต้นตอง โดยในกระบวนการจัดการทั้งหมดชุมชนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องตั้งแต่การเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา วางแผนในการดำเนินกิจกรรม ร่วมลงทุน ลงปฏิบัติงาน และมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการดำเนินงาน ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

การจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อดูแลป่าชุมชน

ในปี พ.ศ. 2552 มีการจัดตั้งคณะกรรมการป้องกันและรักษาป่าชุมชนบ้านต้นตองและร่วมสร้างกฎระเบียบ กติกา ข้อบังคับขึ้นมา เนื่องจากมีชาวบ้านชุมชนและละแวกใกล้เคียงเข้ามาทำมาหากินในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านต้นตอง มีการตัดไม้ไผ่ออกไปสำหรับทำหัตถกรรมเพื่อหารายได้ให้กับตนเองและครอบครัว มีการเผาป่าเพราะมีความเชื่อว่าเป็นหรือผักบางชนิดจะกระจายพันธุ์เพราะความร้อนจากการเผาป่า เช่น เห็ดถอบ ผักหวาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านที่ถางป่าเตรียมทำการเกษตรและขายให้กับนายทุนโดยทำการซื้อขายและทำสัญญาขึ้นมาเอง จึงทำให้ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนเกิดความเสื่อมโทรมและเกิดความแห้งแล้งเป็นอย่างมากเนื่องจากชุมชนบ้านต้นตองไม่ได้รับน้ำชลประทาน (สมพร สติเน, 2565)

หลังจากมรการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาความแห้งแล้งของชุมชนแล้ว นายมานิต อุ่นเครือ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย ได้เป็นแกนนำในการเข้าไปจัดการปัญหาไฟป่าร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านต้นตองและกลุ่มจิตอาสาในชุมชน หลังจากจัดการกับปัญหาไฟป่าโดยการทำแนวกันไฟและการจัดเวรยามคอยสอดส่องดูแลพื้นที่ที่มีคนลักลอบเข้ามา นายมานิต อุ่นเครือ บอกถึงเสียงของชาวบ้านที่ประสบปัญหาว่า ที่ผ่านมาชาวบ้านต้องอดทนกับปัญหาความแห้งแล้งและความเสื่อมโทรมของป่า และปัญหามลภาวะทางอากาศที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตด้านสุขภาวะของคนในชุมชน ดังนั้นจึงเห็นควรในการจัดทำประชาคมของหมู่บ้านโดยระดมความคิดว่าควรจะอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำเพื่อการดำรงชีพที่ดีขึ้น โดยเริ่มจากการเชิญผู้อาวุโสในหมู่บ้านมาเล่าถึงเรื่องราวความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชน ในสมัยก่อนเพื่อให้คนรุ่นปัจจุบันมองเห็นว่าเกิดปัญหาอะไรขึ้นบ้างในปัจจุบัน พร้อมทั้งนำผู้อาวุโสไปชี้รอยว่าพื้นที่ตรงไหนบ้างเคยเป็นแหล่งต้นน้ำ แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ชาวบ้านจึงตระหนักว่าควรฟื้นฟูให้อยู่สภาพเดิม ในการทำประชาคมก็พบว่าชาวบ้านอยู่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มสนับสนุนการฟื้นฟูป่าชุมชน 50% กลุ่มไม่แสดงความคิดเห็น 40% และกลุ่มต่อต้านการฟื้นฟูป่าชุมชน 10% ซึ่งกลุ่มหลังนี้ประกอบด้วย ชาวบ้านที่เตรียมขายพื้นที่ป่าให้กับนายทุนและเตรียมพื้นที่ในการทำเกษตรกรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่าควรจะเวนคืนที่ดินถูกบุกรุกก่อน จึงนำหลักฐานที่ประกาศขายต่างๆ มาประกาศต่อหน้าชาวบ้านในที่ประชุมประชาคมหมู่บ้านและแจ้งว่าจะจับส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจข้อหาบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ ชาวบ้านกลุ่มต่อต้านจึงยอมถอยคืนที่ดินให้กับป่าสงวนแห่งชาติ และจัดตั้งคณะกรรมการการป้องกันและรักษาป่าชุมชนบ้านต้นตองขึ้นเป็น

คณะกรรมการคณะแรกจำนวน 16 คน โดยปัจจุบันอาจมีการเปลี่ยนแปลงรายชื่อคณะกรรมการบางส่วน เนื่องจากมีภาระหน้าที่อื่นที่ต้องปฏิบัติจึงต้องมีการคัดเลือกสมาชิกใหม่โดยการลงมติจากชาวบ้าน ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนจะแบ่งเป็นประธานป่าชุมชน คือ นายอ้วน ภูมิภาครองประธานป่าชุมชนคือ นางยุพิน ด้วงคำฟู กรรมการที่ปรึกษาคือ นายมานิต อุ่นเครือ ซึ่ง นายมานิต อุ่นเครือ เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลพิชัยและเป็นชาวบ้านในชุมชนบ้านต้นตองที่มีความรักและหวงแหนป่าชุมชนอย่างมาก และคาดหวังต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนมีความตระหนักต่อปัญหาที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน

การตั้งกฎระเบียบ บทลงโทษ และข้ออนุโลมการใช้ป่าชุมชน

ชุมชนบ้านต้นตองมีกลไกในการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนด้วยตนเอง เพราะคนในชุมชนตระหนักต่อผลกระทบที่มีต่อคุณภาพชีวิตตนเองอย่างมาก โดยมีการทำประชาคมร่วมกันระหว่างคณะกรรมการป้องกันและรักษาป่าชุมชนกับคนในชุมชน เพื่อร่างกฎระเบียบ บทลงโทษและข้ออนุโลมในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน (สมพร สติแน่น, 2565) ไว้ดังต่อไปนี้

1. ห้ามตัดต้นไม้ ตัดไม้ทุกชนิด ฝ่าฝืนปรับล่าละ 50 บาท

เนื่องจากป่าชุมชนบ้านต้นตองนั้นมีพันธุ์ไม้ที่หายากหลายชนิดและเป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ที่สามารถนำมาสร้างบ้านเรือนหรือเฟอร์นิเจอร์ตกแต่งบ้านได้ เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้มะค่าโมง ไม้สัก ไม้เหียง ไม้ยางนา ไม้มะขาม หรือแม้กระทั่งต้นไม้เล็ก ๆ อย่างเช่น ไม้ไผ่ซาง ไม้ไผ่ไร่ ไม้ไผ่บง ไม้ไผ่ลวก ไม้ยักขนาน เป็นต้น ฉะนั้นชาวบ้านจึงเล็งเห็นความสำคัญต้นไม้ เพราะต้นไม้ใหญ่นั้นสามารถลดความเสี่ยงของน้ำป่าไหลหลาก ช่วยดูดซับน้ำได้เป็นอย่างดีและยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าด้วย

2. ห้ามถากเปลือกไม้ ทำให้ต้นไม้ตาย ฝ่าฝืนปรับตันละ 5,000 บาท

การถากเปลือกไม้เพื่อนำไปพันด้ามจับมีดและขวาน ในพื้นที่ป่าชุมชนนั้นคนในชุมชนให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากชาวบ้านส่วนน้อยที่จะเข้าใจว่าการถากเปลือกไม้ของต้นไม้ใหญ่นั้นสามารถทำให้ต้นไม้ตายได้ ดังนั้นคณะกรรมการป่าชุมชนจึงจำเป็นต้องเผยแพร่ให้ความรู้ความเข้าใจ เพื่อที่จะทำให้การอนุรักษ์ป่าชุมชนยั่งยืนและตอบสนองวัตถุประสงค์ของชุมชนตามหลักของกฎระเบียบด้วย

3. ห้ามขุด ย้าย ต้นไม้ทุกชนิด ฝ่าฝืนปรับตันละ 500 บาท

ปัญหาการขุดดินที่เคยเกิดขึ้นนั้นเป็นการขุดดินเพื่อหาผลประโยชน์แบบส่วนบุคคลมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ทั้งยังส่งผลเสียต่อพืชในป่าที่ต้องพึ่งพาการเจริญเติบโตจากดิน การขุดดินในพื้นที่ป่าชุมชนนั้นจะใช้พาหนะเข้าไปในป่า ขางพาหนะนั้นจะทำให้พืชหลากหลายชนิดในเขตพื้นที่ป่าชุมชนล้มตายจากการเหยียบย่ำ นอกจากนี้การขุดถางหน้าดินเพื่อสร้างพื้นที่

สำหรับขนส่งลำเลียงต้นไม้ที่ตัดแล้วและนำลงมายังพื้นที่ศูนย์กลางในการรวบรวมต้นไม้ที่ตัดแล้ว ดังนั้นชาวบ้านจึงมีความเห็นร่วมกันว่าไม่ควรที่จะให้ผู้มืดเข้าไปขุดดินเพื่อประโยชน์ส่วนบุคคลอีก

4. ห้ามทำการใดๆ ทำให้เกิดไฟป่า ฝ่าฝืนปรับตารางวาละ 500 บาท

ห้ามทำการใดๆ ที่ทำให้เกิดไฟป่าแล้วยังรวมไปถึงการยึดครองและแผ้วถางป่าด้วย ก่อนที่จะมีการตั้งกฎระเบียบป่าชุมชนขึ้นมาชาวบ้านต้นต่อนั้นมีความเชื่อในการใช้ประโยชน์จากป่าว่าหากเผาป่าแล้วเห็ดและผักบางชนิดจะกระจายพันธุ์ เช่น เห็ดถอบ ผักหวาน เป็นต้น ซึ่งการเผาป่านั้นเป็นการทำลายระบบนิเวศและคุณภาพชีวิตของประชาชนเป็นอย่างมาก เพราะทำให้เกิดปัญหาความแห้งแล้ง สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัยและยังทำลายคุณภาพของดินในป่า เมื่อดินไม่มีคุณภาพพอ ต้นไม้ก็ไม่สามารถเจริญเติบโตตามธรรมชาติได้ นอกจากนี้ยังทำลายสภาพแวดล้อมทางอากาศของชุมชนด้วย

5. ห้ามล่าสัตว์ ทำกับดักสัตว์

เนื่องจากสัตว์ป่าเป็นส่วนหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศป่าชุมชน แต่ก่อนป่าชุมชนบ้านต้นตอเคยประสบปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัยจึงอพยพไปอาศัยในพื้นที่อื่น และชาวบ้านยัง ล่าสัตว์ป่า เพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบในการทำอาหาร เช่น ตระกวด (แลน) พังพอน งูสิง เป็นต้น จนกระทั่งป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์ขึ้นอีกครั้ง สัตว์ป่าจึงเริ่มกลับมาอาศัยในป่าชุมชน ชาวบ้านจึงเห็นว่าควรอนุรักษ์ไว้เพื่อไม่ให้สัตว์ป่าสูญพันธุ์

ชาวบ้านต้นตอต้องมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนภายใต้การมีส่วนร่วมโดยการรวมกลุ่มหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดผลกระทบต่อป่าชุมชนและร่วมกันวิเคราะห์ ประเมินผลร่วมกันแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและสร้างกฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อนุโลมในการใช้ป่าชุมชนขึ้นมาเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้งการแบ่งเขตพื้นที่ป่าจากการใช้ประโยชน์ การทำแนวกันไฟ การสร้างฝายชะลอน้ำ การปลูกป่า ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

สรุป

ป่าชุมชนเป็นพื้นที่ที่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่คนในชุมชนบ้านต้นตอ และมีวิวัฒนาการของคนในชุมชนที่ได้มีวิธีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้เพื่อประโยชน์ของชุมชนในรูปแบบต่างๆ ทั้งในส่วนของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ที่ได้มีการส่งเสริมและจัดสรรพื้นที่ให้แก่คนในชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ส่วนรวมทำให้สามารถแบ่งประเภทของป่าชุมชนออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม คือ ป่าชุมชนที่คนในชุมชนได้มีการดูแลรักษามาตั้งแต่เดิมตามวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่น และป่าชุมชนแบบพัฒนา คือ ป่าชุมชนที่คนในชุมชนได้รับการส่งเสริมให้จัดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ตามนโยบายของรัฐบาล เมื่อพิจารณาแล้วป่า

ชุมชนในชุมชนบ้านต้นตองเป็นป่าที่ได้รับการฟื้นฟูและจัดการโดยชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์จากผลิตผลจากป่าได้อย่างยั่งยืน และตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนรวมทั้งเพื่อรักษาระบบนิเวศของป่าตามกฎเกณฑ์ของชุมชนที่กำหนด และถือว่าชุมชนบ้านต้นตองเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาป่าไม้ทุกรูปแบบเพราะคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดมีวัฒนธรรมและความเชื่อถือร่วมกัน ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญในการสร้างสำนึกของชุมชนบนพื้นฐานของความคิดเดียวกัน และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อนำไปสู่การดำเนินงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งกลไกในการการป่าชุมชนของคณะกรรมการในชุมชนมีการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยการหามาตรการและออกกฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนเพื่อรองรับการจัดการของชุมชนเอง ตลอดจนดำเนินงานร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาแบบประชารัฐ อีกทั้งป่าชุมชนได้สร้างเม็ดเงินให้แก่คนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เมื่อถึงฤดูกาลเก็บของป่าคนในชุมชนจะมีรายได้ประมาณ 10,000-30,000 บาท/เดือน และของป่าส่วนใหญ่จะเป็น เห็ดระโงก เห็ดเผาะ เห็ดหล่ม ผักหวานป่า หน่อไม้ ดอกดิน น้ำผึ้ง รังต่อ ไข่มดแดง และผืน อีกทั้งยังมีการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าจากป่าชุมชน และมีการจัดการในรูปแบบของกลุ่มสหกรณ์ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2551). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 125 ตอนที่ 63 ก. หน้า 10-11. (2 พฤษภาคม 2551).
- ดุสิต เวชกิจ. (2562). ประโยชน์จากป่าชุมชน. เรียกใช้เมื่อ 21 ตุลาคม 2565 จาก <https://www.recoftc.org/>
- เดือนนภา ภูทอง. (2561). การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะและจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ. วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการ, 6(2), 82-83.
- นางยุพิน ดั่งคำฟู. (1 ตุลาคม 2565). ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของป่าชุมชน. (ณัฐนันท์ จิรกิจนิมิตร, ผู้สัมภาษณ์)
- นายวีระพล ยะสุทธิ. (1 ตุลาคม 2565). ประโยชน์ทางด้านสังคมของป่าชุมชน. (ณัฐนันท์ จิรกิจนิมิตร, ผู้สัมภาษณ์)
- บริบูรณ์ บุญอยู่. (2564). การพัฒนากระบวนการวางแผนจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษา 26 ชุมชนนาร่อง จังหวัดลำปาง. ใน รายงานการวิจัย. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

- พระราชบัญญัติป่าไม้. (2484). ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ 4 สิงหาคม พุทธศักราช 2480). เรียกใช้เมื่อ 3 ตุลาคม 2565 จาก <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER11/DRAWER030/GENERAL/00000350.PDF>
- สมพร สติแน. (2565). “ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย”. แก๊ไขครั้งล่าสุด 2565. องค์การบริหารส่วนตำบลพิชัย. เรียกใช้เมื่อ 24 มกราคม 2565 จาก <http://www.pichai.go.th/th>
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2562). ความหมายและมุมมองต่อ พรบ.ป่าชุมชน ของอาจารย์สมศักดิ์ สุขวงศ์. เรียกใช้เมื่อ 21 ตุลาคม 2565 จาก <https://www.recoftc.org/>
- สมหญิง สุนทรวงษ์. (2557). ป่าชุมชนกับสังคมไทย. ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า – ประเทศไทย RECOFTC - The Center for People and Forests P.O. Box 1111. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้. (2557). ป่าชุมชน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2557). สร้างการปกครองท้องถิ่นให้รากฐานของประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.